

LBRIS

We know
books

*Cet ouvrage a été publié avec le soutien du
Programme d'aide à la publication de l'Institut français de Paris*

Acest volum a fost publicat cu ajutorul
Programului de sprijinire a publicării al Institutului Francez din Paris

*Liberté
Créativité
Diversité*

*Cet ouvrage, publié dans le cadre du Programme d'aide à la publication
« Marthe Bibesco », a bénéficié du soutien de l'Ambassade de France
en Roumanie et de l'Institut français de Roumanie*

Acest volum, publicat în cadrul Programului de sprijinire a publicării
„Marthe Bibesco”, a beneficiat de susținerea Ambasadei Franței
în România și a Institutului Francez din România

BRIGITTE BENKEMOUN

Sunt carnetul Dorei Maar

Traducere din limba franceză și note de
SOFIA OPRESCU

Casa Cărții de Știință
Cluj-Napoca, 2025

*Michèle S.
Cătuțul La Chapelle
Cazillac*

Cu ștampila poștei drept dovadă, pachetul sosește de la Brive-la-Gaillarde. Cum e posibil ca adrese atât de pariziene să vină de la Brive-la-Gaillarde?

Anunțul publicat pe eBay precizează că vânzătorul este o doamnă, anticar, dintr-un cătuț la vreo treizeci de kilometri de Brive: Cazillac, un sat fermecător din regiunea Lot, în văile înverzite ale platoului Martel. Cazillac, cu mai puțin de cinci sute de locuitori, cunoscut – prea puțin – doar datorită bisericii sale romanice, a unui turn din secolul al XII-lea, a lavoarelor, a unui cuptor de pâine și a crucii Sauvat ce marchează simbolic paralela 45, la jumătatea drumului dintre Polul Nord și ecuator. De acolo vine carnetul meu! Dintr-un punct pierdut de pe Terra, dar așezat exact în mijlocul emisferei noastre.

Am găsit numele unui artist suprarealist originar de acolo. Cine îl cunoaște însă pe Charles Breuil? La prima vedere, nici Breton, nici Braque, nici Balthus...

Édith Piaf era și ea o obișnuită a platoului Martel. În anii '50, *la Môme* a stat în mai multe rânduri într-o casă de odihnă, la câțiva kilometri de Cazillac. La căderea nopții, venea să se roage într-o bisericuță dărăpănată agățată de stâncă. Pare-se că a și finanțat refacerea vitraliilor, preotul promițându-i că nu va spune nimic nimănui cât timp ea va mai trăi. Dacă ar fi Piaf? Era prietena lui Cocteau, îl cunoscuse pe Aragon la Eliberare, iar Brassai o fotografiase.

Răspunzându-mi foarte repede la primul meu mesaj, cea care vânduse carnetul mi-a retezat brutal orice speculație în jurul lui Piaf și Cazillac: „am cumpărat, acum câțiva ani, două agende Hermès la o licitație importantă, la Sarlat, în Périgord. Nu știu nimic mai mult, dar îl cunosc pe responsabilul sălii de licitații, pot să-l întreb dacă are vreo informație despre vânzători. Nu vă promit nimic, o să vă țin la curent.”

S-a ținut de cuvânt într-o lună: vânzătorul era o vânzătoare, originară din Bergerac, și ar fi adus personal agenda, împreună cu alte obiecte, expertului evaluator. Michèle a găsit și data exactă a licitației: 24 mai 2013, Sarlat.

Ca să aflu mai multe, îmi sugerează să-l caut pe responsabilul sălii de licitații. Acesta se va dovedi mai greu de contactat, e în vacanță, ocupat, și în mod clar insensibil la romantismul carnetului găsit: „Cunosc foarte puțin cuplul de vânzători, care, de curând, s-au mutat departe de aici. Cred că nu au nicio legătură cu persoanele care au deținut carnetele. Sau nu mai vor să audă vorbindu-se despre acest lucru.”

El însuși, în mod vizibil, nu dorește să „mai audă vorbindu-se despre acest lucru”. În câteva fraze, apoi în două sau trei conversații scurte, se străduiește vădit să-mi taie orice cale spre foștii proprietari.

Pentru a-l îmblânzi, îi povestesc că tatăl meu a condus și el o sală de licitații. Nici măcar nu mint! Copil fiind, petreceam zile întregi jucându-mă printre mobilele din placaj și dulapurile provenșale, deschizând cutii din tablă ruginită și sertare care scârțâiau. Am sperat întotdeauna că voi găsi o comoară ascunsă printre albume vechi, ceasuri de buzunar trântite grămadă printre chei sau sub mormane de cearceafuri încă apretate. Îmi aduc aminte de acel iz acriu de praf, de norii de rumeguș galben care ieșeau din lemnul mâncat de cari. Auzeam vorbindu-se despre „succesiuni fără moștenitor”. Mă întrista destinul oamenilor care mureau fără familie, cu mobilele risipite în toate părțile într-o dimineață de sâmbătă. Îmi aduc aminte de licitațiile la un franc, de loturile de cinci franci, de tatăl meu care părea să se joace cu ciocănelul strigând „adjudecat” și de cumpărătorii fericiți când câștigau. Unul dintre prietenii lui spunea că licitația „e cazinoul săracului”.

Așa că insist pe lângă responsabilul sălii de licitații din Sarlat. Îl asigur că îi cunosc meseria... Îi înțeleg etica... îi sunt alături, mă sclifosesc... Dar rămâne de piatră. Imposibil să-i smulg noua adresă a vânzătorilor, nici să aflu dacă i-ar fi încredințat și alte obiecte. Nu acceptă decât să le transmită o scrisoare, la care nu vor răspunde niciodată. Chiar și el nu o să-mi mai răspundă la mesaje:

„Este un demers delicat și nu pot «legal» să insist fără să mă expun unor posibile obiecții”.

Juridic vorbind, știu că are dreptate. Tata mi-a confirmat acest lucru: „Numele vânzătorilor trebuie să rămână confidențial”. A fost, cred, una dintre ultimele noastre

conversații serioase... I s-a părut doar surprinzător că un simplu carnet e înconjurat de atâta mister. El ar fi fost mai binevoitor. Apoi, a tras concluzia zâmbind: „Carnetul tău nu e, totuși, un Picasso!” Și de ce n-ar fi? Am verificat: din păcate, cele două scrisuri nu au absolut nimic în comun.

Dar, uimită de remarca lui, recitesc cu mai multă atenție ultimul mesaj al responsabilului sălii de licitații: de ce îmi spune că nu cunoaște prea bine acel cuplu? Îi cunoaște totuși îndeajuns ca să știe că s-au mutat „recent, foarte departe de aici”! Și cu siguranță a vorbit cu ei dacă afirmă cu atâta convingere că nu au nicio „legătură cu persoanele care au deținut carnetele” și că „nu mai vor să audă vorbindu-se despre ele”! De ce s-ar ascunde? Pe deasupra, nu mi-a pus nicio întrebare despre carnetul de adrese. Avea aerul mai degrabă deranjat de întrebările mele.

Nu bănuiește ce energie poate să investească o ființă încăpățanată într-o asemenea enigmă căzută din cer. Nu își dă seama că asta e comoara mea! Ușa sălii de licitații din Sarlat se poate închide, carnetul meu rămâne însă deschis spre cea mai fascinantă dintre lumile imaginabile.

Cu siguranță există o explicație, un motiv pentru ca, într-o zi, la Bergerac, cineva să fi descoperit agenda din piele roșie, să fi fost gata să o vândă fără să-i treacă prin gând să o golească. E de ajuns, poate, să plasăm Bergerac pe o hartă: subprefectura Dordogne, în inima regiunii Périgord, doar la o sută de kilometri de Bordeaux, Brive-la-Gaillarde și Angoulême, dar la mai mult de șase sute de kilometri de Saint-Germain-des-Prés. Cine putea să trăiască sau să moară la Bergerac cunoscând în același timp crema Parisului?

Wikipedia afișează un anumit număr de „personalități având legături cu comuna”, care ar fi putut frecventa, în anii '50, geniile din carnet:

- Desha Delteil, „dansatoare clasică americană celebră pentru figurile sale acrobatice”;
- Hélène Duc, actriță;
- Jean Bastia, regizor și scenarist;
- Jean-Marie Rivière, actor, regizor și director de music-hall;
- Juliette Gréco.

Profilul niciunui nu corespunde întru totul carnetului. Nici măcar Juliette Gréco: carnetul ei de adrese din 1951 ar cuprinde mai degrabă numele lui Sartre, Vian, Kosma... Lumea din agendă nu-i aparține.

Dar până la urmă o să gădesc. O să merg până la capăt. O să aflu cui i-a aparținut acest carnet.

Achille de Ménerbes

Strada Petite Fusterie nr. 22

Avignon

Să uităm de Bergerac! Să-i ignorăm pe vânzători și pe experții evaluatori! Cum dispun de o piesă-martor, o voi supune unui fel de interogatoriu: mai întâi, descifrez rând cu rând, pagină cu pagină, apoi fac lista prietenilor cunoscuți ai geniului necunoscut, pe ceilalți îi caut pe internet. Până la urmă ghicesc cine e absentul.

A-B: primul cuvânt este ilizibil, fiind ascuns de o pată de cerneală neagră. Al doilea este poate ANDRADE, AYALA. Pe linia a patra, un nume cunoscut: ARAGON! Urmează câteva contacte care nu îmi spun mare lucru: ACHILLE de MÉNERBES, BERNIER, BAGLUM... Apoi câteva persoane de a căror adresă „el sau ea” are nevoie, poate îi sunt mai apropiați: BRETON, strada Fontaine nr. 44, BRASSAÏ, strada Saint-Jacques nr. 81, BALTHUS, castelul Chassy, Blismes, Nièvre.

La litera C, primul nume este COCTEAU, strada Montpensier nr. 36, RIC 5572, sau 28 la Milly. Oare primele nume notate sunt întotdeauna ale celor mai apropiați?

Poetul e atât de monden, încât tot Parisul îi cunoaște numărul. Urmează pictorii COUTAUD, strada Plantes nr. 26, CHAGALL, piața Dauphine nr. 22...

Ochiul se comportă precum un paparazzo, are tendința să ignore ce e mai puțin cunoscut pentru a se focaliza numai pe VIP-uri: ÉLUARD, GIACOMETTI, LEONOR FINI, NOAILLES, PONGE, POULENC, Nicolas de STAËL... Majoritatea prietenilor din carnet sunt însă ușor de identificat pe internet: Lise DEHARME, romancieră și muză suprarealistă, Luis FERNÁNDEZ, pictor și prieten cu Picasso, Douglas COOPER, mare colecționar și istoric de artă, Roland PENROSE, suprarealist englez, Susana SOCA, poetă din Uruguay...

Carnetul începe să semene cu o carte de telefon mondenă de după război, o listă de invitați aleși pe sprânceană înaintea unei recepții, un index de nume citate în biografia unui artist celebru. Îmi amintește, de asemenea, o fotografie de grup în care, sub efectul revelatorului, personaje apar unul câte unul în penumbra roșiatică a laboratorului.

Prin contrast, proprietarul se dezvăluie prin relațiile sale. Îi frecventează pe cei mai mari poeți ai timpului, adesea suprarealiști, dar nu numai: ÉLUARD, ARAGON, COCTEAU, PONGE, André du BOUCHET, Georges HUGNET, Pierre Jean JOUVE... E și mai adesea în compania pictorilor: CHAGALL, BALTHUS, BRAQUE, Óscar DOMÍNGUEZ, Jean HÉLION, Valentine HUGO... Mulți suprarealiști... Galeristi și un rămar... Carnetul îi aparține probabil unui pictor! Și pentru că și-a notat numărul de telefon al lui LACAN, se prea poate să fi stat întins pe divanul acestuia.

Artist chinuit, depresiv, isteric ori melancolic. Nici boem și nici blestemat: „el sau ea” e cu picioarele pe pământ și păstrează și coordonatele unui instalator, ale unui pietrar, ale unei clinici, ale unui veterinar și ale unei coafeze. Sunt sigură că e carnetul unei femei!

Să rezum: o femeie, pictoriță, foarte apropiată de mișcarea suprarealistă, psihanalizată de Lacan, frecventându-i pe cei mai mari. Dacă vrem să fim chițibușari, din contacte lipsesc patru sau cinci uriași ai secolului: Picasso, Matisse, Dalí, Miró sau René Char... Dar, mai mult decât absenții, trebuie căutată absenta: cea care ține stiloul și ne oferă imaginea lumii ei în douăzeci de pagini.

Face uneori greșeli de ortografie sau stâlcește numele proprii: scrie Rochechaure în loc de Rochechouart, Leiris cu *y* sau Alice Toklace în loc de Toklas. E străină ori dislexică.

La început, se străduiește. Fiecare pagină începe cu numele caligrafiate cu grijă, cu același stilou, cu siguranță recopiate dintr-un carnet anterior. Literele sunt regulate, mai degrabă rotunde, scrisul e vioi, dar strâns. După câteva rânduri, devine nedeslușit, dezordonat: e vorba de contactele din anul 1951 cărora le va adăuga și alte numere de telefon mai târziu, în grabă, pe un colț de masă, cu o mână ținând receptorul, cu cealaltă, primul creion care îi cade în mână, ori poate că în ziua aceea e mai nervoasă, obosită, grăbită.

Am găsit o carte de telefon enormă din anul 1952 la un buchunist. Cântărește cel puțin cinci kilograme, are o copertă portocalie dintr-o pânză patinată, cu reclame imprimare pe cotor. Cu ajutorul ei, confrunt numele și adresele din agendă ca să le verific, să le compar.

Numărul lui Jacques Lacan corespunde cu cel din carnet: LACAN, doctor, strada Lille nr. 30, LIT 3001. Dar BLONDIN, bulevardul Grande-Armée, e un omonim al scriitorului: un chirurg. Mai sunt cel puțin trei alte numere de doctori. Mai surprinzător: TRILLAT, grafolog. Iat-o deci curioasă și de altfel de analize. Mai frivol, un institut de cosmetică sau un blănar de pe bulevardul Saint-Germain. Încep să-mi imaginez o artistă cochetă. Poate chiar foarte frumoasă... MICOMEX, strada Richelieu, import-export: are probabil nevoie să își expedieze lucrările. Jonglez cu cartea de telefon și cu carnetul. De pe carnet pe Google. De pe Google pe Wikipedia. Fiecare descoperire minusculă are aerul unei victorii.

Unele nume rămân însă indescifrabile sau necunoscute. Camille? Katell? Paulette? Lorraine? Madeleine? Prenume feminine mângălite ca să fie citite numai de cea care le-a scris, și pe care le cunoaște atât de bine, încât numele de familie e inutil. Îmi revin în minte câteva cuvinte ale lui Modiano¹ în căutarea Dorei Bruder²: „Ceea ce știm despre ele e adesea doar o adresă. Iar această precizare topografică contrastează cu ceea ce nu vom ști niciodată despre viața lor – un gol, o mare de necunoscut și de tăcere”.

Achille de MÉNERBES rămâne de asemenea un mister. I-a notat adresa, strada Petite-Fusterie nr. 22, Avignon, și

¹ *Patrick Modiano* (n. 1945), scriitor francez, laureat al premiului Nobel (2014), a cărui operă încearcă să surprindă, între altele, soarta comunităților evreiești în timpul celui de Al Doilea Război Mondial. (N. t.)

² *Dora Bruder* (Paris, Gallimard, 1997), povestire biografică și autobiografică, cu tentă de roman polițist, având în centru un fapt real, dispariția unei adolescente de cincisprezece ani în Parisul ocupat de trupele germane. (N. t.)

numărul de telefon, 2258. Dar, după șaptezeci de ani, e ca și cum acest om n-ar fi existat niciodată. N-a lăsat nicio urmă. De ce mă încăpățânez în privința acestui nume? Dacă aș fi rațională, aș trece la următorul. Acest Achille e ca un plusture care-mi rămâne lipit de degete. Și bine a făcut că s-a lipit! Dintr-odată, sub lupă, literele se deznoadă. Citeam prea repede sau nu prea atentă. Ea n-a scris niciodată „Achille de” ci, „architect”, „architect Ménerbes”... Probabil că avea o casă în acel sat din Luberon și avea nevoie de un arhitect din Avignon care să supravegheze reparațiile.

Degetele mele tremură ca și cum s-ar încurca pe tastele computerului. Pagina de pe Wikipedia despre Ménerbes îmi spune că numai doi pictori au locuit acolo la începutul anilor '50. Îl elimin din oficiu pe Nicolas de Staël pentru că apare printre contacte.

Cel de al doilea nume e cel al unei femei... pictoriță... fotografă... muză a suprarealiștilor... foarte apropiată de Éluard și de Balthus... psihanalizată de Lacan... Evident, e ea! Totul se potrivește, totul corespunde, până și absența lui Picasso la litera P. În 1951, la șase ani de la ruptură, n-a mai copiat cu siguranță nici adresa lui, nici numărul lui de telefon, n-a avut ce șterge mai mult de atât. Poate nu e „un Picasso”, dar ce țin în mână e carnetul Dorei Maar!

Îmi aduc aminte, cred, că am strigat! Am strigat ca un jucător de fotbal care a marcat un gol, am strigat strângând pumnii, am strigat în chip ciudat: „Yes!”, apoi l-am sunat pe T.D. Nu răspunde! Cui pot oare să-i urlu: „Am găsit!”

„Mai întâi gălesc, apoi caut”, spunea Picasso. Exact asta voi face: voi încerca să înțeleg.

Theodora Markovitch
Strada Savoie nr. 6
Paris

Dora Maar... N-am în cap decât clișee despre ea: Picasso cu pieptul gol, Picasso în costum de baie cu dungi sau Picasso în timp ce pictează *Guernica*... Apoi tablourile în care a pictat-o sau a reprezentat-o ca pe „femeia care plânge”, desfigurată, distrusă de durere.

Binecuvântat fie Google: navighez, clichez, devorez mai degrabă decât citesc... „Dora Maar, fotografă și pictoriță franțuzoaică, partenera lui Picasso”, „Dora Maar, pe numele ei adevărat Henriette Theodora Markovitch, născută pe 22 noiembrie 1907 la Paris”, „fiica unică a unui arhitect croat și a unei mame din regiunea Tours”, „își petrece copilăria în Argentina înainte de a reveni în Franța”, „prietenă a lui André Breton și a suprarealiștilor”, „amanta lui Georges Bataille”. Date, orașe, nume. „Dora Maar, figură marcantă a secolului XX”, „un stil cu o originalitate profundă”. Și mereu referiri la Picasso: „a iubit alte femei cu mai multă pasiune, dar niciuna n-a avut atâta influență asupra lui”, „Picasso o îndeamnă să renunțe la fotografie”, „Picasso

o părăsește pentru tânăra Françoise Gilot”... fărâme de viață, țândări de suferință: internată la psihiatrie, electroșocuri, psihanaliză, Dumnezeu, singurătate...

Carnetul i-a aparținut deci celei care a fost partenera lui Picasso timp de aproape zece ani, din 1936 până în 1945. Înainte de a-l cunoaște a fost o fotografă renumită. După ruptură, o pictoriță ce cade pradă nebuniei, misticismului și sfârșește în izolare.

M-am amuzat să inventariez adjectivele cu care e descrisă cel mai des, sperând că din acest nor de cuvinte va prinde contur un portret: frumoasă, inteligentă, sălbatică, hotărâtă, vulcanică, colerică, distantă, dintr-o bucată, exaltată, orgolioasă, demnă, cultivată, autoritară, snoabă, vanitoasă, mistică, nebună...

Majoritatea articolelor care îi sunt dedicate apar la moartea ei, în 1997, și la licitația pentru succesiune: 213 milioane de euro vor fi împărțite între stat, experți evaluatori, genealogiști și două moștenitoare îndepărtate din Franța și Croația care nu au întâlnit-o niciodată.

Am mai notat și această frază fără să știu cui să o atribui, atât de des a fost copiată și recopiată pe internet: „a fost iubita și muza lui Pablo Picasso, rol care i-a pus în umbră opera.” Crudă posteritate care nu reține decât amanta și îngroapă o operă în umbra unui gigant. Crudă și fără apel. Cine cunoaște opera Dorei Maar? Cine își aduce aminte că a fost una dintre puținele femei fotograf pe care suprarealiștii au acceptat-o printre ei? Cine știe că și-a consacrat șaizeci de ani din viața picturii?

Fotografiile ei cele mai cunoscute sunt portrete ale lui Picasso. Uimesc însă cele anterioare: experiențe onirice,